En Bilbeny i el problema de la Història

Autor: Ferran Garcia Querol
Data de publicació: 11-09-2026

En aquest article, el Dr. en Filosofia Ferran Garcia Querol analitza, amb profunditat i equanimitat, la metodologia que En Jordi Bilbeny empra en les seves recerques, la contrasta amb la dels seus detractors, reflexiona sobre els límits d'ambdues, reivindica la pluralitat científica i comenta el xoc entre l'Institut Nova Història i l'Acadèmia, amb especial referència als casos d'En Colom i d'En Cervantes.

És un vespre de febrer fosc i ventós. Entro al vestíbul sobri i venerable, amb lloses polides pel trepig del temps. A dintre, alguns assistents xerren drets. I, al darrere, una cara coneguda custodia una tauleta de llibres en un raconet. En Biel Ferrer i jo ens saludem, comentem els títols, aprofita per presentar-me els ponents i aviat els organitzadors fan senyal de començar. En Jordi Bilbeny presenta el seu penúltim llibre, Univers Bilbeny. Escrits a consciència (Librooks, 2025), al Centre d'Amics de Reus, a la casa natal del pintor Fortuny.

El presentador, en Joan-Marc Passada, li pregunta per la seva trajectòria i en Bilbeny comença a desplegar el seu repertori: la veu potent, la teatralitat, la ironia, els acudits, els jocs de llenguatge... De jove, volia fer una novel·la històrica sobre Jesús i, en documentar-se, s'adona que tot el que en tenim està reescrit i ple de confusió. Després, es fica amb En Colom i li passa el mateix. I sospita que aquí hi ha un patró, que la censura no és una excepció en la història, sinó la norma.

Apunto algunes frases que m'interpel·len: "La veritat és un pols del poder amb els fets". Per això la seva obra "és una bomba contra el poder constituït". Però "la veritat és veritat, es reconegui o no, i té un efecte demolidor sobre les nostres vides". Tinc sensacions ambigües mentre les escric. Em vénen ressonàncies de Nietzsche i de Foucault. Però també de bestsellers pretensiosos que periòdicament han de fer trontollar l'Església, i de revelacions de secrets que havien de sacsejar en va el poder mundial (WikiLeaks, Pandora, Pegasus, Epstein).

Penso que potser estem tan saturats de xerrameca, la paraula s'ha banalitzat tant, que s'ha escindit de la vida; i la veritat i els discursos subversius en són uns més entre molts, al mateix nivell que la desinformació i l'entreteniment (fa poc, l'elit europea aplaudia, somrient, Byung-Chul Han en el premi Princesa d'Astúries). Però, aleshores, per què entrem en una nova era de censura? Algun poder deuen conservar els mots encara.

Després de l'acte, continuem la vetllada al bar de l'entitat. En Bilbeny té un tarannà acollidor i planer. De sobte, s'arrenca amb una digressió llarga, però també sap tornar-te la paraula, escoltar-te, i aixeca les celles si alguna cosa li vibra. Parlem del seu treball i altres temes: de xamanisme primitiu, d'experiències properes a la mort, de política vella i actual. El seu humor recorda el seu mètode: coincidències, ambigüitats de sentit… Defecte professional o tret del caràcter: què va ser primer?

1. El mètode Bilbeny i els seus límits

En Jordi Bilbeny és cap de recerca de l'Institut Nova Història, el qual aplega gent molt diversa inspirada lliurement en les seves teories, però sense que combregui necessàriament amb tot el que s'hi fa, com explica en una entrevista (2025, 17:00 i ss). En les seves conferències i llibres, hi ha un treball intens, metòdic i documentat. El seu mètode és la lectura a contrapèl, la detecció d'indicis estranys i sospitosos en els textos i la capacitat de relacionar-los: lleis de censura, originals perduts, exemplars retocats, noms canviats, dades que no concorden, ambigüitats textuals, divergències entre edicions…

Sobre ells, n'elabora una hipòtesi: la historiografia convencional es basa en documentació manipulada per la censura i, com que aquesta hauria esborrat la catalanitat d'alguns personatges, altres també deuen ser catalans (en Bilbeny utilitza el terme "català" de forma polèmica, incloent els territoris de l'antiga Corona d'Aragó). I, aleshores, es dedica a relacionar dades per demostrar-ho cas per cas. Això el porta a obrir molts melons alhora: Colom, Cervantes, Bartolomé de Las Casas, Santa Teresa, Erasme, Sant Francesc…

Cadascun d'aquests temes mereixeria un tractament detallat. Entre en Bilbeny i altres autors de l'Institut Nova Història, ja ho van fent. Però, realment, no hi ha gaires documents que demostrin les seves tesis (per l'esmentada censura), només multitud d'indicis textuals que deurien passar per alt als censors. I el debat és si es poden assimilar al paradigma normal o si són prou forts com per justificar-ne un de nou. Per això, quan el llegim, podem tenir sensacions contradictòries alternant-se: ara d'una gran sagacitat lectora, adés de sobreinterpretació especulativa.

Així, el conjunt és una acumulació d'hipòtesis que no es pot dir que se sostinguin en el buit, perquè l'argumentació i els indicis hi són, però potser els fonaments suporten massa pes. Almenys, de moment. Per això, en Bilbeny reconeix en molts llocs el caràcter hipotètic de les seves idees, i que cal buscar dades que en reforcin la base (2003: 78 i 112; 2018: 144). Malgrat que en altres es mostra molt convençut de la seva veritat. En tot cas, la teoria es presenta com un projecte d'investigació a llarg termini que no nega problemes, però confia donar-hi resposta amb el temps. Com, per altra banda, fan totes les teories.

Aquestes tesis han estat contestades pel llibre col·lectiu Pseudohistòria contra Catalunya, coordinat per Vicent Baydal i Cristian Palomo (2020). Se n'hi critica el treball per, segons afirmen, no respectar el mètode i el rigor científics. També per cert diletantisme: el fet que treballi diverses èpoques històriques i faci incursions en diferents disciplines (història, filologia, heràldica, lingüística, toponímia, etc.), sense ser-ne ell mateix expert (Baydal 2020: 36).

En Bilbeny respon que "per més especialitzat que estigui en un període concret, el deure capital i superior d'un historiador és fer Història. Així en majúscules" (2021: XVIII). La seva concepció de la Història, la podem relacionar, com diu Abel Cutillas (2024, 43:40-44:14), amb la de Maquiavel i Nietzsche: no es tracta d'acumular dades sense altre interès que l'erudició acadèmica: es tracta de posar això al servei de la vida, de posar-nos davant del nostre passat en conjunt i admirar-lo, preservar-lo i criticar-lo, per trobar camins de futur.

En efecte, hi ha una motivació política i espiritual en el seu treball, ja que la comprensió del conjunt de la nostra Història ha de contribuir a una conscienciació nacional i a una voluntat d'alliberament col·lectiu (2003: 17). Ara bé, tot això es pot qualificar de científic?

2. La metodologia acadèmica i els seus límits

A Pseudohistòria contra Catalunya, Baydal diu que el mètode científic es basa en l'estudi d'autors previs (fonts secundàries), l'anàlisi de documents originals de l'època (fonts primàries), la interpretació inductiva de tota aquesta informació, i també afegeix com a aspecte important el consens amb la comunitat investigadora (2020: 203-204). Com hem mostrat, en Bilbeny compleix millor o pitjor les tres primeres, però no la quarta.

El cas és que aquests quatre criteris no proporcionen garanties absolutes. El principal argument d'en Bilbeny és que moltes fonts primàries estan desaparegudes, retocades, traduïdes o copiades (bé o malament), contenen incongruències o estan incompletes pels avatars de la història. I, com que les fonts secundàries es basen en les primàries, amb tots els seus problemes, la interpretació que en fan també pot ser problemàtica. A més, afegiríem nosaltres, com que les fonts secundàries són moltes al llarg dels segles i en diferents llengües, difícilment algú les pot consultar totes i fer un estudi absolutament complet de gairebé res.

De manera que qualsevol conclusió històrica és una inducció probable, limitada al conjunt de dades finites que s'hagin pogut considerar (que mai són totes les que hi ha). A partir d'aquestes limitacions, hom tendeix a orientar-se seguint el criteri d'autors o obres de referència: que han fet aportacions rellevants i han creat o reforçat un marc interpretatiu. Però això no deixa de ser un argument d'autoritat, que tampoc és concloent. I, a més, la interpretació inductiva per donar sentit a les dades es basa en la probabilitat: en la creença que les dades que no hem examinat concordaran amb les que sí: una creença indemostrable, com sabem des de Hume (que, a més de filòsof, va ser un dels grans historiadors britànics del XVIII).

Per exemple, Baydal diu que en Bilbeny comet un tipus de fal·làcia argumentativa que anomena cherry picking (collita de cireres): d'entre totes les cireres roges que hi ha en un cistell, n'ensenyo tres de blaves i dic que totes són blaves (2020: 209). No obstant això, aquest argument també es pot capgirar: com que hi ha moltes cireres roges, només n'ensenyo de roges per demostrar que no existeixen les blaves. Tan inductiu és generalitzar a partir de poques dades com de moltes. I el perill comú de la posició heterodoxa i de l'ortodoxa és negar les dades que no hi encaixen. Els uns perquè són moltes i desconfien de la "versió oficial", i els altres perquè són poques i no desmuntaran la parada per aquestes.

Sobre el consens amb la comunitat investigadora, caldria precisar què significa. Com diuen els autors, la "pseudohistòria espanyolista" compta amb el suport d'"una part d'acadèmics espanyols que mantenen en major o menor mesura el plantejament descrit" (Baydal 2020: 14). Això demostra que la comunitat investigadora no és un ens homogeni, sinó divers i contradictori, i que no existeix el consens absolut. Encara més: hi ha almenys una part d'aquesta que considera que l'altra fa pseudohistòria i viceversa, malgrat que tots pertanyen a la universitat i compleixen els tres criteris esmentats del mètode científic historiogràfic.

Així, el llibre parla d'un catedràtic emèrit d'història antiga i d'una investigadora, ambdós amb capacitats certificades per la comunitat acadèmica. Però, del primer, en diu que "recorria clarament a la tècnica del cherry picking —o fal·làcia de l'evidència incompleta—, atès que prescindia obertament de les fonts que contradeien el seu discurs" (Baydal 2020: 179). I, de l'altra, en diu que, de "la metodologia i l'aparell crític, que presenten greus mancances" (2020: 182); "planteja una teoria —gairebé de la conspiració— que contradiu el que demostren la documentació i estudis recents" (2020: 186); fa incursions en un camp que no és el seu, xocant amb el consens d'altres experts (2020: 190 i 192); i usa "un to impropi d'una publicació científica que, cal suposar-ho, ha estat exposada a algun tipus d'avaluació externa, segons estipulen actualment els estàndards d'edició del món universitari" (2020: 184).

Pel que fa a l'últim punt, la revisió per pars (col·legues acadèmics que revisen els textos abans de ser publicats) es presenta com una prova de foc de la cientificitat. Però els pars també tenen limitacions, biaixos ideològics i interpretatius, aspiracions professionals, interessos laborals, compromisos personals, dubtes davant del que llegeixen, poc temps i excés de feina. Sovint han d'avaluar treballs que excedeixen el seu coneixement estricte, i s'acaben fixant en aspectes formals i metodològics. Així, poden rebutjar-se articles no per la qualitat del contingut, sinó per minúcies formals (nombre de paraules del resum, format de les referències, etc.); i viceversa: en un text formalment impecable s'hi poden escolar frases discutibles que excedeixen les dades aportades, que fan imperfecte l'article, però que no justifiquen la seva no publicació.

Per això les coses que es denuncien més amunt com a pseudohistòria no són precisament excepcions dins de la pràctica acadèmica: es poden trobar en treballs revisats i homologats. I el progrés científic consisteix a detectar-les, corregir-les i atansar-se més a l'ideal. El cas és que aquests retrets de la historiografia acadèmica catalana a l'espanyolista són els mateixos que ambdues fan a en Bilbeny i que en Bilbeny fa a totes dues. O sigui, que tenim un triangle on tothom es retreu el mateix i reivindica per a si mateix l'ideal de cientificitat. Però en què consisteix aquest ideal?

3. La idea de ciència i els seus límits

El fenomen científic està constituït per dos aspectes: la pràctica concreta i l'ideal. La pràctica aspira a l'ideal i aquest inspira la pràctica. Però l'ideal d'un coneixement universal, apodíctic i perfecte és infinit. Mai no podem assolir-lo. Mentre que la pràctica investigadora concreta és finita, imperfecta, sempre susceptible de correcció, sempre hi ha la possibilitat que les coses siguin d'una altra manera, per més convençuts que ara estiguem de les nostres teories (Husserl 1999: 51). Aquesta és una possibilitat de principi, i tenir-la present forma part de l'actitud científica. Mentre que considerar que la legitimitat d'una teoria depèn de factors extrateòrics com els títols acadèmics, el lloc on es publica i el suport corporatiu (que mai serà complet, com hem vist), és una creença que no és científica, sinó més aviat una ideologia que podríem anomenar academicisme, que és una variant del cientifisme.

Això no vol dir que el segell acadèmic no tingui valor. Una teoria em genera més confiança si ha passat els filtres acadèmics, per molt imperfectes que siguin. Algú que ha dedicat molt més temps i esforços que jo a un tema, l'ha estudiat professionalment, és sabedor de la metodologia per fer-ho i ha estat revisat per altres com ell, em mereix respecte i credibilitat. Però aquesta confiança és una creença. La prova de foc només pot ser la lectura crítica i la contrastació amb altres treballs.

De fet, al llarg de la història no són pocs els casos que l'acadèmia s'ha renovat gràcies a aportacions que contradeien els seus "consensos". Per posar un exemple de dins i un de fora: Friedrich Nietzsche va publicar, des de dins del món universitari, El naixement de la tragèdia el 1870; i, tot i que els seus crítics van assenyalar nombrosos errors històrics, a la llarga l'obra va obrir noves perspectives en la filologia grega. I Marcelino Sanz de Sautuola, a finals del XIX, fou un investigador aficionat que va estudiar les coves d'Altamira, les quals bona part del "consens" acadèmic considerava impossibles. Això va motivar una reacció col·lectiva irracional del món científic contra ell, perpetrada en nom de la raó i la ciència. Casos així ens haurien de fer més humils i prudents amb l'heterodòxia.

Aquestes reaccions tenen una explicació psicològica. Quan ens qüestionen algun pressupòsit profund, ens sentim atacats en el nostre ésser més íntim, cosa que motiva una reacció d'autodefensa plena d'emocions instintives com la por i la ràbia, les quals ens poden fer actuar amb agressivitat i violència. Això és el que Wilhelm Reich (2005: 284) considera específic de la "plaga emocional": un tipus de trastorn propi de molts fenòmens socials com el feixisme, el nacionalisme d'estat, el fanatisme religiós, la discriminació de minories, etc.

Per exemple: l'estat espanyol diu que en democràcia es poden defensar totes les postures polítiques, fins i tot la independència. Però quan a Catalunya hi ha una majoria que vol exercir el dret d'autodeterminació de forma pacífica, democràtica i inclusiva, l'estat i els poders fàctics neguen que això es pugui debatre sota cap concepte. I, llavors, projecten paranoicament una idea de l'independentisme com antiespanyol, violent, excloent, incompatible amb els valors democràtics i amb la convivència, conxorxat amb Rússia i l'islamisme radical, que ha de ser reprimit violentament per qualsevol mitjà.

La plaga emocional va més enllà de la política i pot aparèixer en qualsevol àmbit humà, com en algunes discussions científiques. L'actitud científica és una obertura a debatre perspectives diferents; però, en alguns contextos, quan hom escolta una opinió divergent, es tanca a debatre o ho fa amb displicència i menyspreu; i acusa paranoicament l'interlocutor d'anar contra la ciència i "contra Catalunya", com resa el llibre coordinat per Baydal i Palomo.

Al seu torn, també podem reconèixer arguments de tipus paranoic per part d'alguns partidaris de la Nova Història, com atribuir les crítiques acadèmiques al fet d'estar al servei de la censura espanyolista. D'aquí el qualificatiu de conspiranoics. El raonament paranoic diu: hi ha una conspiració en marxa i els actors implicats negaran que existeixi; per tant, si algú ho nega, demostra que aquesta existeix i que ell en forma part. Però el terme conspiranoic és una manipulació del llenguatge que ha acabat associant tots dos conceptes de forma espontània, a l'estil 1984 d'Orwell. I, de vegades, qui l'utilitza raona així: les conspiracions poden existir, però tot indici serà assimilat a símptoma de paranoia, per això mai reconeixerem cap conspiració. Ambdues postures oposades són típiques de la plaga emocional.

La virulència d'aquests retrets és humanament comprensible, ja que la teoria rival és una amenaça existencial al treball de tota una vida. Però un aspecte de l'ideal científic és l'esperit esportiu en el debat, la capacitat de discutir i contradir-se amb raons, elegància i noblesa, sense necessitat de destruir l'altre. Aquest és un valor que el món científic (acadèmic o no) hauria de recuperar, com a model cívic per a la resta de la societat. La ciència no és només uns estudis o una professió; és un ideal de vida ètic i polític que es caracteritza per un cert tipus d'ascetisme laic: l'aspiració a la veritat per sobre del propi ego, cosa que comporta una lluita interior constant.

Per tant, hem de distingir entre ideal científic i pràctica concreta, entre pseudociència i teoria discutible, i entre manipulació conscient i biaix ideològic. Tot coneixement és imperfecte, discutible i amb alguna mena de biaix. I no per això estem justificats a anomenar-lo pseudociència, perquè llavors res seria ciència.

Aleshores, què distingeix la ciència del que no ho és? No les conclusions ni el contingut ni els consensos, sinó la intencionalitat, la forma i el mètode. Ciència és la cerca de la veritat, basada en experiències i dades intersubjectives que qualsevol pugui contrastar (en ciències humanístiques: fonts primàries i secundàries), i l'ús del raonament lògic per a interpretar-les. Per refutar unes conclusions, tornem a fer el mateix, tenint en compte altres fonts o perfeccionant la lògica de la interpretació. I així infinitament. O sigui que, al final, per distingir què val i què no, l'únic mètode és la discussió concreta punt per punt.

4. El cas Colom

Sembla que això Pseudohistòria contra Catalunya ho reconegui en algun moment (Baydal, 2020: 225). En efecte, les seves millors pàgines es dediquen a discussions concretes: oferir explicacions plausibles, dins del paradigma ortodox, a les tesis de l'Institut Nova Història sobre l'origen del Cid, l'existència de Marco Polo, els presumptes catalanismes del Quixot, els límits de la censura, la biografia de Joan Colom Bertran, a més de posar de manifest errors de lectura, etimologies discutibles, etc. I seria molt sa, científicament, que els partidaris de la Nova Història fossin capaços de reconèixer errors i confusions quan hi són, polir la pròpia teoria i reformular-la de forma més consistent. Com també seria molt sa reconèixer que l'ideal científic no és patrimoni de la universitat, sinó a l'inrevés: la universitat és una de les moltes filles de l'ideal científic, el qual és patrimoni de tota la humanitat.

Com hem dit, En Bilbeny és un dels principals defensors de la teoria del Colom català. Aquesta té una llarga tradició, tant entre fonts catalanes del XVI (Despuig), com entre els estudiosos del XX (Luís Ulloa) i també en la cultura popular (Amades recull la tradició de la casa de Colom entre els mariners de Barcelona). Els arguments són abundants i estan recollits en els seus llibres (Bilbeny 1999, 2003, 2006 i 2021).

Per resumir el debat: alguns invoquen un testament on En Colom afirmaria que nasqué a Gènova, però altres diuen que és una falsificació per guanyar el judici entre la Monarquia i la família. A Gènova hi ha documentació sobre un Colombo fill de llaners, però això xoca amb els seus coneixements nàutics, humanístics i amb els seus contactes amb les corts reials, per la qual cosa havia de ser algú culte i de llinatge important. Segons En Bilbeny, el càrrec de virrei, que En Colom obtingué dels Reis Catòlics, era propi de l'estructura administrativa de la Corona d'Aragó i sempre l'havien ocupat personatges propers a la família reial. Hi ha detalls en l'heràldica dels Colom d'Amèrica que coincideixen amb la dels Colom de Barcelona. I, certament, els noms dels germans del llaner genovès coincideixen amb els que van fer el viatge a Amèrica, però també els de Joan Colom Bertran.

D'altra banda, Pseudohistòria aporta documents que acreditarien la mort de Joan Colom abans de 1492, any del primer viatge. En Bilbeny respon que, en aquests documents, la paraula "quondam" es pot interpretar no com a mort biològica, sinó com a mort civil, pel fet que En Colom Bertran s'hauria hagut d'exiliar després de la guerra civil catalana contra Joan II. En aquesta circumstància, s'hauria dedicat a la mar com a Jean Coulhon (que seria l'adaptació francesa del seu nom).

Pseudohistòria respon que tenim proves de la presència d'En Joan Colom en unes corts amb el rei a Barcelona en aquesta època, cosa que no s'adiu amb la condició d'exiliat; que, pel context on apareix, la paraula "quondam" no es pot interpretar com a mort civil, sinó com a mort biològica; i que no tenim documents que acreditin l'activitat marinera d'En Joan Colom Bertran com a tal, sinó que tots aquests actes mariners que En Bilbeny li atribueix respondrien a personatges històrics diferents: el corsari francès Coulhon, el seu fill Jean, el mercader genovès Colombo i també "un corsari portuguès anomenat Pedro Joâo Culhâo o Culam" (Baydal 2020: 297).

Val a dir que la coincidència de tants noms iguals en llengües diferents és sorprenent. Així i tot, En Bilbeny i altres també plantegen la possibilitat que els documents on apareix mort es refereixin a un altre Joan Colom homònim; i apel·la a altres fonts posteriors que indicarien que era viu. Tot i que des de l'altra banda se li discuteix que les estigui interpretant correctament.

En tot cas, hi ha més indicis que donarien suport a la tesi catalana: el fet que tenia accent estranger en castellà; que mai escriu en italià a italians ni en ligur a genovesos; els catalanismes dels seus escrits; el nom "Colom" en català en documents reials; els vincles amb personatges catalans; la seva presència física a Catalunya; la carta a l'escrivà de ració del rei, Lluís de Santàngel, avui desapareguda, però registrada pel seu fill Hernando i especificant que estava «en

català»; etc. Coses així donarien suport a la sospita bilbenyiana d'una manipulació de la documentació colombina i, per extensió, de la documentació hispànica moderna, demostrada també per altres historiadors en el cas concret de Las Casas (Bilbeny 1999: 33-34).

Enmig d'aquest batibull d'arguments i contraarguments, un equip de la Universidad de Granada, encapçalat pel catedràtic José Antonio Lorente, va analitzar les mostres d'En Colom de la catedral de Sevilla, son germà Diego i son fill Hernando. I va dictaminar que eren compatibles amb un jueu de l'arc mediterrani de la Corona d'Aragó, però no de Gènova, perquè en aquella època els jueus no hi podien viure (Ruiz 2024). No obstant això, els detractors de l'estudi esperen que aquest es publiqui per veure si s'ha fet amb rigor, tenint en compte la degradació de les mostres.

Per altra banda, quan es diu que l'ADN d'En Colom és "compatible" amb el grup poblacional jueu mediterrani occidental no significa que hagi de pertànyer necessàriament a aquest grup. Podria ser descendent de conversos, o bé membre d'una població mediterrània no jueva però amb trets genètics similars, o bé algú amb barreja genètica sense identitat jueva conscient.

Així, José Luís Espejo (2024) afirma que En Joan Colom Bertran podria ser fill natural d'En Francesc Colom i de mare conversa, i que hauria nascut a Gènova, on els Colom tindrien interessos comercials. En canvi, En Bilbeny argumenta que sa mare havia de ser Caterina Bertran perquè en el seu escut hi tenia el símbol dels Bertran i, si fos jueu, la Corona no hauria necessitat pledejar 100 anys amb la seva família. Però això no obsta per a poder tenir barreja genètica, ho sabés o no.

Per tant, si sumem les proves d'ADN i els indicis històrics exposats, restarien diverses hipòtesis en peu, totes amb punts a favor i en contra. Entre aquestes, la dels Colom de Barcelona. Cosa que hauria de fer reflexionar els qui han intentat ridiculitzar En Bilbeny, escudant-se en el "consens acadèmic" genovès com un dogma de fe inqüestionable.

5. El cas Cervantes

Al Quixot (II, 3), Cervantes parla d'una edició d'aquesta obra a Barcelona, de la qual no se'n sap res. Els ortodoxos diuen que l'autor es va equivocar o que és una ficció literària. En Bilbeny diu que no es podia equivocar en una cosa així i que aquesta edició va ser eliminada per ser en català (2018: XIX). I en alguna conferència aporta molts indicis històrics i textuals que apuntarien a aquesta hipòtesi (2016, 31:00 i ss).

Tots accepten que als segles XVI-XVII hi havia lleis de censura i que tenien a veure amb temes religiosos i morals. En Bilbeny, però, creu que els aspectes lingüístics, malgrat no aparèixer explícitament, també eren criteris de censura. I aporta estadístiques sobre la disminució sobtada d'edicions en català. Des de l'altra banda, ho expliquen perquè els llibres es poguessin vendre en tot l'àmbit hispànic, i perquè hi arribés també la propaganda i el prestigi de les institucions que els finançaven (Baydal 2020: 411-415).

Però aquesta explicació En Bilbeny ja la té en compte (2018: 6), i no resol per què alguns autors publiquen en castellà contra la seva voluntat per no ser "represos" (2018: 48), ni per què altres es queixen de traduccions no volgudes i apropiacions de les seves obres (2018: 75 i 108-109). A més, aporta arguments contra les raons econòmiques del canvi de llengua (2018: 17) i contra la teoria de la pèrdua de prestigi del català (2018: 112). També mostra com la desaparició d'obres en català comença a partir de les lleis de censura, per la qual cosa dedueix que aquest era un dels seus objectius no escrits (2018: 20). Cosa que em sembla una deducció possible, però no l'única, ja que moltes accions humanes tenen conseqüències inesperades.

En efecte, un dels problemes de la seva teoria és la motivació dels censors. En Bilbeny parla d'una "raó d'estat castellanitzadora i castellanitzant, que aniria furtant les obres escrites en català i traduint-les al castellà" (2018: 107). Però també diu que des de les autoritats imperials "no hi havia cap imposició a ultrança del castellà", ja que tenim correspondència, ordres i comunicacions entre la monarquia i les institucions catalanes i valencianes en català (2018: 100-101). L'autor diu que el canvi de llengua "s'opera només i únicament en els llibres, perquè aquests —com he vingut dient— són revisats, traduïts i reescrits pels censors" (2018: 113). Però la censura inquisitorial era un instrument polític de l'estat, de qui ja s'ha dit que no estava imposant el castellà. Aleshores, d'on ve la motivació castellanitzadora?

Fins ara, En Bilbeny ha intuït entre línies els efectes d'una hipotètica censura i ha especulat sobre els seus motius.

Potser una via d'investigació possible, per mirar de demostrar-los, seria endinsar-se en la documentació inquisitorial disponible als arxius. Sabem els noms dels censors? Retien alguna mena de comptes? Feien informes als seus superiors sobre les seves intervencions? Quins llibres intervenien, com i per què? Tenim directrius escrites dels superiors cap a ells? En algun moment apareix el tema lingüístic? És possible que algunes directrius fossin orals. Però primer caldria explorar tot el que hi ha escrit abans de fer hipòtesis sobre el que no.

D'altra banda, s'ha de tenir en compte la ineficàcia de l'aparell censor, com mostren les dades de Camprubí (Baydal 2020: 406-410). Cosa que En Bilbeny també contempla, ja que exposa les tretes que utilitzaven els autors per a imprimir sense passar per la censura (2018: 16). Camprubí diu que seria molt difícil fer desaparèixer una edició sencera, com l'hipotètic Quixot de Barcelona. I posa com a exemple la crema d'una història sobre el setge de la ciutat, de la qual van sobreviure 12 exemplars; o que Felip V va ordenar substituir el nom de l'Arxiduc Carles pel seu propi en les còpies del testament de Carles II, i va fer cremar tots els llibres sobre ell o esborrar-ne el nom, però no ho va aconseguir completament (Baydal 2020: 418-420). Malgrat tot, En Bilbeny es recolza en autors com Juan Friede, que asseguren que la desaparició completa d'obres sí que va passar (2018: 15).

Ara bé, aquests exemples demostren que els intents de manipular la història existien, i també sabem que l'intent de genocidi cultural contra Catalunya s'ha sostingut des de 1714 al franquisme (Ferrer 1986, Benet 2009). Per tant, totes dues coses es podrien haver produït juntes abans, fins i tot sense ordres escrites. De fet, quasi tots els textos maies van ser destruïts per missioners sense que hi hagués cap decret reial. Així i tot, si Felip V no va aconseguir esborrar un únic personatge, la suplantació massiva de tants noms en tants documents de tants arxius, èpoques i països diferents, és improbable per la coordinació internacional i les dificultats tècniques que implica (Baydal 2020: 28, 356). Però En Bilbeny no diu que la suplantació fos perfecta, en troba rastres precisament perquè no ho va ser (2003: 114).

I no obstant això, continua sent cert que Cervantes parla d'una edició del Quixot a Barcelona. Com sortirem de dubtes? Camprubí assenyala un camí: si Cervantes diu la veritat, seria probable que hi hagués algun contracte de la impressió a l'Arxiu de Protocols de Barcelona, però són 4.500 volums i "és qüestió de temps i ganes" (Baydal 2020: 418). Potser allí es poden trobar rastres d'altres primeres edicions d'obres catalanes desaparegudes que esmenta Bilbeny? Per dir-ho amb la mateixa metàfora: moltes cireres del cistell són roges i n'hi ha unes quantes de blaves, però a fora en queden més que a dins i no sabem de quin color són. O sigui que aquí tenim una línia d'investigació per a partidaris i detractors de l'Institut Nova Història, ja que és un interès comú esbrinar si hi ha algun registre documental del que diu Cervantes.

És clar que si no es troba res, sempre es pot dir que ha estat eliminat per la censura. I si es troba que l'edició és en castellà, també es pot dir que el document ha estat manipulat. Cosa que reforçaria la sensació d'infalsabilitat de la teoria de Bilbeny: el fet que cap prova ni dada documental ni absència d'elles farà qüestionar. Però, per altra banda, la hipòtesi de la manipulació massiva sorgeix de dades concretes, i la improbabilitat no és impossibilitat, però la mera possibilitat lògica tampoc significa realitat...

En definitiva, Bilbeny posa l'atenció en un fenomen estrany: la desaparició sobtada d'impressions en català durant els segles XVI-XVII, i proposa la hipòtesi de la conspiració censora per acabar amb la cultura catalana. Pseudohistòria la rebutja, però, en aquest tema concret, no entra a discutir casos de censura que aporta Bilbeny, repeteix arguments que ell ja ha refutat i obvia l'àmplia bibliografia en la qual es basa. Si utilitzéssim el mateix criteri que fan servir amb Bilbeny, diríem que li han fet Cherry picking. No obstant això, si separem el gra de la bilis, en ambdues bandes hi trobarem arguments que val la pena considerar en un debat racional.

6. Límits de la racionalitat i la necessitat de pluralisme

Els problemes interpretatius no són exclusius de les altes esferes culturals: ja estan en l'acte quotidià de percebre, prèviament a tota activitat teòrica. Per exemple, quants anys li posaríeu a la dona de la imatge que encapçala aquest article?

Les respostes poden anar des dels 5 fins als 90. Com pot ser, si una nena i una vella són perfectament distingibles a primer cop d'ull? Doncs perquè la imatge està dissenyada per generar ambigüitat: tant pot representar una jove mirant

enrere com una vella de perfil. Al principi, només hi veiem una opció i ens costa veure'n l'altra. I el problema no ve de tenir més o menys informació sensible, ja que aquesta no canvia. Tampoc hi ha pensament discursiu, simplement mirem. La clau és la manera com la percepció organitza espontàniament el que veiem, amb quina concepció global donem sentit a cada línia. És un canvi de xip: o ho veus o no ho veus. I seria inútil coaccionar algú si no ho sap fer per si mateix.

Doncs això és el que passa amb les disputes entre paradigmes científics, filosòfics i culturals. De vegades, les polèmiques científiques no es poden reduir a una qüestió de ciència contra pseudociència, sinó de paradigmes científics diferents. Segons Thomas Kuhn (2006) i Paul Feyerabend (2007), un paradigma és un conjunt de pressupòsits teòrics i cosmovisionals que conformen un marc mental més o menys coherent i unitari, que estructura la nostra interpretació dels fets i el nostre concepte de ciència. I, en ambdós casos, el marc interpretatiu que permet unificar i relacionar les dades és igual d'indemostrable. Molt sovint, hi ha implicats factors irracionals, afectius, biogràfics, sociològics, culturals, cosmovisionals, epocals, etc.

Precisament per això va néixer la idea moderna de tolerància de la mà d'autors com Locke, Voltaire o Hume: val la pena matar-nos entre nosaltres en nom d'idees impossibles de demostrar? Si podem convèncer amb la raó, és absurd fer-ho per la força, i si no podem, encara més. Cosa que és aplicable a qualsevol situació de diversitat cultural, religiosa, política o científica.

En filosofia, estem acostumats a situacions així. Podem treballar des del paradigma fenomenològic, analític, postestructuralista, des de la teoria crítica, la teoria de gènere… Cada autor és un paradigma en si mateix, susceptible de ser desenvolupat i formar un corrent; i, malgrat les polèmiques, no és habitual titllar els altres de pseudofilòsofs. En psicologia, hi ha la psicoanàlisi, les psicologies cognitiva, Gestalt, conductista, humanista existencial, holística, transpersonal, la vegetoteràpia, la neuropsicologia, etc. En física, conviuen la mecànica clàssica, la teoria de la relativitat, la quàntica… Si les altres disciplines ho fan, per què no la història?

De fet, segons Gadamer (2012: 333), la interpretació de textos no consisteix a llegir sense cap idea preconcebuda i a veure què entenem. Tot al contrari. Ja sempre estem projectant una comprensió prèvia sobre el conjunt del text, la qual es va confirmant o desmentint en la lectura i la relectura, cosa que va generant altres projeccions alternatives. I per això "és molt possible que diversos projectes d'elaboració rivalitzin els uns amb els altres".

O sigui, que tan científic és considerar que la historiografia convencional suscita preguntes sense resposta, cosa que justificaria la introducció d'altres hipòtesis explicatives, com creure que aquestes presenten més problemes que solucions i és preferible una explicació dins del marc normal. Ambdues actituds no són dades, sinó formes d'interpretar les dades. Igual que la vella i la jove no hi són, en la figura, són projeccions nostres, marcs mentals no comprovables ni falsables que ens permeten interpretar i donar sentit al que sí que veiem.

Aquesta polèmica forma part d'una tendència general de la nostra època: la fractura en la interpretació de la realitat. Hem perdut de vista el món comú, tots els consensos s'han fragmentat. Les espiritualitats modernes han tret a l'Església el monopoli de la transcendència; els moviments cívics s'organitzen al marge dels partits polítics; les xarxes socials qüestionen les versions oficials de televisió i premsa; els paradigmes mèdics (acupuntura, naturopatia, ayurveda, etc.) ofereixen una visió alternativa o complementària a la medicina alopàtica; i la Universitat ja no és la guarda i custòdia del coneixement, sinó que fora d'ella hi apareixen disciplines com l'astroarqueologia, la ufologia…

En aquest context, Baydal es queixa de l'atenció mediàtica que ha tingut En Bilbeny, i apel·la a la col·laboració de societat civil i mitjans de comunicació per evitar que el que ell anomena "pseudociències" prenguin les regnes de la nostra societat. Diu que és una "qüestió de salut pública" (2020: 228). Però això seria contradictori amb l'objectiu del seu llibre, perquè s'assemblaria molt a la conspiració censora que de vegades es denuncia des de l'Institut Nova Història, cosa que els donaria la raó en aquest punt. Negar la conspiració i conspirar contra qui ho diu, negar la censura i censurar qui l'afirma, són contradiccions performatives.

A més, des de posicions espanyolistes, també voldrien que a la tele no s'hi diguessin mai coses com que la Catalunya medieval era una entitat política independent. I doncs, quina és la història acadèmica i científica a la qual ens hem de cenyir: la de Pseudohistòria o la dels acadèmics espanyolistes? Cadascú voldria imposar la seva concepció en nom de la ciència, recolzada en els seus consensos acadèmics parcials i les seves publicacions revisades entre ells mateixos. Cosa que no seria el triomf de la ciència sinó del cientifisme academicista, i ens sumiria en una nova polèmica per veure quin dels diversos academicismes ha de ser l'escollit.

A mi em sembla perillós limitar el pluralisme en nom de la ciència i la raó. Precisament una de les condicions de la racionalitat és l'existència d'idees diferents amb les quals dialogar i poder-se elevar a posicions més comprensives

que les inicials. Això és el que fa avançar a la ciència, mentre que el contrari l'estanca. Haver d'escoltar coses que no ens agraden és la contrapartida per poder dir el que ens agrada. Mentre que arrogar-se la potestat de decidir què es pot dir o no en públic és tan perniciós, per a una societat democràtica i lliure, com la proliferació de desinformació i continguts falsos i manipulats.

Un dels grans reptes actuals és com conciliar la llibertat d'expressió i l'esperit crític. En la nostra època digital, en comptes d'accedir a una major diversitat d'informació, aquesta cada cop s'uniformitza més a causa dels algoritmes i filtres d'internet. La capacitat tecnològica de manipulació de masses ha desbordat la nostra capacitat individual de contrastació i crítica. I cal distingir el dret a l'heterodòxia, el dret fins i tot a equivocar-se, de les campanyes de desinformació, postveritat i intoxicació mediàtiques. No són el mateix. Com tampoc són el mateix l'ortodòxia i les versions oficials difoses pels poders fàctics. Una cosa són actituds contraposades, però legítimes, en la recerca de la veritat (ortodòxia i heterodòxia) i una altra les formes de manipulació i control de poders i contrapoders (versions oficials, boles, notícies falses, intoxicacions, etc.).

Conclusió. Assumir la Història

Des de fa uns anys, hi ha una polèmica entre dos paradigmes interpretatius de la història de Catalunya. Per una banda, En Jordi Bilbeny i l'Institut Nova Història argumenten que alguns fets, com el descobriment d'Amèrica i el Segle d'or castellà, en realitat serien gestes de la Corona d'Aragó, apropiades i manipulades per la censura d'estat castellana. La historiografia convencional, en canvi, ho rebutja.

En aquest article, he discutit alguns arguments de cada plantejament, la seva legitimitat i limitacions epistemològiques. Crec que tots dos tenen dret a persistir en la seva línia i a intentar justificar-la. La Nova Història ha aportat indicis que ens poden fer replantejar la nostra imatge del passat. Però alguns no estan exempts de discussió. I, a més, encara és jove i, malgrat la feina feta, necessita temps per acumular una massa crítica d'evidències i indicis.

Per això cal poder investigar en qualsevol direcció, fer treball de formigueta remenant arxius, analitzant originals, buscant rastres de reescriptura, manipulació o absència d'aquestes. I per a fer-ho caldran recursos, temps, personal... Mentrestant, voldria fer algunes reflexions sobre l'obra d'En Bilbeny, al marge de com acabi tot.

D'entrada, penso que això no s'ha de reduir a una qüestió de guanyadors o perdedors. En general, l'important a la vida ho comencem a experimentar quan renunciem a l'èxit i al reconeixement. Cosa que sol passar per la força dels esdeveniments, de manera dolorosa i il·luminadora. Llavors, apareix un horitzó de sentit infinitament més profund, interessant i vertader. A més, qui segueix el seu impuls intern no pot fracassar perquè està més enllà de l'èxit i el fracàs. Simplement, ha fet el que havia de fer, el que necessitava, l'únic que podia: seguir el seu camí.

I qui segueix el seu camí personal contra vent i marea presta un servei d'incalculable valor a la col·lectivitat, encara que una part d'aquesta s'hi regiri. En efecte, la possibilitat que la nostra història estigui manipulada i es basi en pressupostos erronis existeix, és pensable, no és com intentar imaginar un cercle quadrat. Per tant, és un dels camins possibles que com a col·lectiu podem recórrer. Gràcies a En Bilbeny i altres, això està en marxa i ja veurem on porta. Així, els altres podran centrar-se en altres possibilitats que encara no s'han exhaurit o explorat. I com a col·lectiu les hem d'explorar totes, perquè només llavors sabrem quines són les bones. Com diu en Biel Ferrer, entre tots ho sabrem tot i ho farem tot.

D'aquesta manera, En Bilbeny ha portat al gran públic una sèrie d'autors, personatges i fets, medievals i moderns, dels Països Catalans, que no solien sortir dels àmbits especialitzats; ha mostrat les arrels ancestrals de tradicions vives com la sardana o el caganer; ha ressaltat les relacions històriques entre Catalunya, Occitània, Itàlia, Amèrica… Cosa que ens permet reflexionar sobre el conjunt de la nostra experiència col·lectiva, des de la prehistòria fins a l'edat moderna.

A més, ha realitzat el que només Borges va ser capaç d'imaginar. Al conte Pierre Menard, autor del Quijote, Borges s'imagina un autor que escriu aquesta obra des de zero, sense copiar-la, amb exactament les mateixes paraules, però amb un sentit completament nou, passat per una experiència i una època diferents. De la mateixa manera, En Bilbeny ha fet que cada frase del Quixot i d'un grapat de clàssics més pugui significar una altra cosa. Ha portat al límit l'ambigüitat dels textos i ha fet que recuperem la perplexitat davant d'aquests. Cosa que és condició per a poder-hi establir una trobada directa, lliure, pròpia, inalienable.

Així, ha mostrat que és possible recrear la tradició línia a línia, tal com l'hem rebuda, i a cada paraula antiga donar-li un

sentit nou que provingui de la nostra experiència i les nostres inquietuds. Ell ens fa la seva proposta. Si no ens convenç, entesos. Però aleshores alguna veu dins nostre ens xiuxiueja: tu també pots apropiar-te de la Història, del teu passat i futur. També pots assajar el teu camí cap a tu mateix. El teu camí universal particular. De tu cap al tot i del tot cap a tu. I, sobre textos vells, deixar que noves veritats emergeixin ingènuament des del fons del teu cor.

En efecte, les tesis concretes d'En Bilbeny podrien refutar-se o confirmar-se, però, més enllà d'això, el bilbenyisme és un camp obert ple de possibilitats: com a actitud de sospita davant la història (en tant que disciplina especialitzada separada de la vida); i com a intent d'assumir el que ell anomena la Història en majúscula (consciència del conjunt del passat i, a partir d'ella, dels camins de futur).

Crec que totes dues es necessiten, ja que la consciència Històrica s'ha de basar en un coneixement històric rigorós, i aquest ha de fonamentar un projecte col·lectiu. Però, sovint, des dels àmbits acadèmics, es posa l'accent en la primera tasca, la qual és infinita, i s'acaba postergant la segona, que era el fi últim. Mentre que el perill de passar massa ràpid a la segona és que els fonaments no siguin prou rigorosos. Ara bé, com es podria articular la consciència Històrica en la vida individual i col·lectiva?

Des d'un punt de vista fenomenològic, quan un individu neix, percep de forma podríem dir prereflexiva i anònima: no és encara autoconscient, no sap que ell és ell. Aviat ho descobreix i es torna egocèntric. Madura a mida que aprèn a relativitzar-se, a tenir en compte els altres: es comunitza. Llavors, se sent part d'una família, d'una societat, d'una història, i es pregunta quin és el seu lloc i el seu paper aquí. Aquesta pregunta existencial li permet contemplar el tot des de si mateix. Es descobreix implicat en un context, podria haver estat qualsevol altre, però el fet és que el seu és aquest. I s'adona que la seva manera d'assumir el tot és implicant-se en la seva circumstància.

Igualment, els pobles primitius són col·lectius ingenus que consideren que habiten el centre del món (com diu Eliade a El sagrat i el profà). Després, entren en contacte amb altres pobles, lluiten, comercien, formen imperis o són assimilats per altres imperis. Finalment, aprenen a relativitzar-se en la societat global, el consumisme i l'entreteniment erradiquen els vincles amb la tradició, es desarrelen. I llavors apareix la pregunta existencial: qui som nosaltres? Encara som alguna cosa?

Així, dues veritats s'han sedimentat en la nostra experiència històrica: que som una part del tot i que el tot forma part de nosaltres. Per això en som el centre, un dels infinits centres possibles. Som el nostre centre del món i part del món de l'altre, igual que altres són el seu centre del món i part del nostre. Ja que el context de cadascú és la concreció de la història universal en ell. I, per tant, una de les formes d'assumir la nostra responsabilitat amb el tot és la cerca de l'autodeterminació, la decisió lliure i conscient aquí i ara (sigui a través de la lluita per l'estat propi o de formes d'autoorganització al marge dels estats i dels poders globals).

Però quan una societat moderna pretén tornar a l'estadi etnocèntric i imperialista és com si un adult fes una regressió a l'egocentrisme infantil. Aquesta via està a l'ambient en la política actual. Ara bé, nosaltres ja l'hem recorreguda, ja vam ser potència regional. Vam guanyar i també vam perdre. O sigui que ens han passat més coses, som més experimentats, més vells que altres que ara se senten guanyadors, com nosaltres de joves, fa segles. I tenim alguna cosa a ensenyar-los.

Recordem la lliçó del Comte Arnau de Maragall (tal com l'analitzo al meu article La ingenuïtat en la poesia catalana, § 20). El símbol de l'ànima catalana és un noble antany poderós i cruel, ara fantasma turmentat per les víctimes que li reclamen justícia. En efecte, aquells amb qui vam conviure i lluitar formen ara la nostra comitiva espectral: València, Aragó, Occitània, Balears, Nàpols, Castella, Amèrica, Bizanci, moriscos, jueus, esclaus, exiliats, immigrants… Què en farem, d'ells?

A molts, En Bilbeny els anomena catalans. Això expressa un sentiment de comunió, la idea que formem part del mateix. Però es pot interpretar de dues maneres. De vegades, més que trobar-me jo en l'altre, és més interessant trobar l'altre en mi. De forma que no redueixo el seu ésser al meu, sinó que m'obro al seu des del meu. Vist així, no és que valencians, aragonesos i occitans siguin catalans; sinó que en el ser català hi ha quelcom de valencià, aragonès, occità, americà, italià, bizantí, pagà, cristià, morisc, jueu, gitano, castellà, africà, etc. Tot això s'ha sedimentat en nosaltres al llarg de la història i per això ara ho podem sentir com a propi, tot respectant la seva diferència.

Així, el Comte Arnau ens ensenya una actitud més originària i universal que el desig o el voler. Sigui dit per a imperialistes i supremacistes de tota mena: ser universal no és subjugar el tot a la teva voluntat, sinó deixar que el tot formi part de tu i posar-te al seu servei a la teva manera pròpia i inalienable. Aquest canvi d'actitud, aquesta inversió de la perspectiva, Maragall l'anomena "la gran pau". És una forma d'assumir la Història profundament catalana i profundament universal: deixar de fugir de nosaltres mateixos, dels altres que ens constitueixen per sota de la nostra

identitat; i prendre consciència de tot el que som i hem estat, acollir-ho en el cor i estimar-ho tal com és: “tots salvats, perduts amb tu: / o ets tothom o no ets ningú” (Maragall: L’ànima, VI).

Ferran Garcia Querol

La identitat catalana com a Comte Arnau i la seva comitiva. Imatge generada per IA.

Referències

Baydal, Vicent; Palomo, Cristian. [coords]. (2020). Pseudohistòria contra Catalunya. De l’espanyolisme a la Nova Història, Vic: Eumo editorial.

Benet, Josep. (2009). L’intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya, Publicacions de l’Abadia de Montserrat.

Bilbeny, Jordi. (1999). Brevíssima relació de la destrucció de la història. La falsificació de la descoberta catalana d’Amèrica, 2ª ed., Arenys de Mar: Els llibres del Set-ciències.

— (2003). La descoberta catalana d’Amèrica. Una reflexió sobre la manipulació de la història, 2ª ed., Granollers: Edicions Gargot.

— (2006). Cristòfor Colom. Príncep de Catalunya, Barcelona: Proa.

— (2016). Miguel de Cervantes era Joan Miquel Servent. Proves, documents, raons. [conferència]. 7è cicle de tardor sobre la falsificació de la història de Catalunya, Barcelona 27/1/2016. https://www.youtube.com/watch?v=UP9ueITeTvw

— (2018). Inquisició i decadència. Orígens del genocidi lingüístic i cultural a la Catalunya del segle XVI, Barcelona: Librooks.

— (2021). Cristòfor Colom i l’Amèrica catalana, Barcelona: Librooks.

— (2024). La Clau de la nostra història, Qui era realment Colom? En parlem amb Jordi Bilbeny [entrevista], <https://www.youtube.com/watch?v=591yT-94xPc>.

— (2025). Revisionisme nacional, Jordi Bilbeny [entrevista amb Víctor Puig]

<https://www.youtube.com/watch?v=zyWAn7Y0a7U>

— (2025 b). Misteris, cap. 154, Grup ETV-Terramar [entrevista amb Sebastià d’Arbó]. <https://www.youtube.com/watch?v=EaK6b9zAz-4>

— (2026). Presentació del llibre Univers Bilbeny. Escrits a consciència de Jordi Bilbeny, Centre d’Amics de Reus, 13 de febrer de 2026.

Borges, Jorge Luís. (2002). Ficciones, Alianza Editorial.

Cutillas, Abel. (2024). Pensar la història. De Nietzsche a Maquiavel, Conferència inaugural 11ª Universitat Nova Història, 3-8-2014,

<https://www.youtube.com/watch?v=_Z40tTR2pvc>

Eliade, Mircea. (2012). El sagrat i el profà, Barcelona: Fragmenta editorial.

Espejo Pérez, José Luís. (2024). El ADN de Colón, Historia Oculta [bloc], https://joseluisespejo.com/index.php/proyecto-colon/541-el-adn-de-colon

Ferrer i Gironès, Francesc. (1986). La persecució política de la llengua catalana, Barcelona: Edicions 62.

Feyerabend, Paul. (2007). Tratado contra el método, Madrid: Tecnos.

Gadamer, Hans-Georg. (2012). Verdad y método, Salamanca: Ediciones Sígueme.

Garcia Querol, Ferran. (2025). La ingenuïtat en la poesia catalana, Filosofia en la poesia catalana [bloc].

https://filosofiaenlapoesiacatalana.blogspot.com/2025/10/la-ingenuitat-en-la-poesia-catalana.html

Husserl, Edmund. (1999). Fenomenologia, Barcelona: Edicions 62.

Kuhn, Thomas. (2006). La estructura de las revoluciones científicas, Fondo de Cultura Económica.

Maragall, Joan. (2010). Poesia completa, Barcelona: LaButxaca.

Nietzsche, Friedrich. (2018). Sobre la utilidad y los inconvenientes de la historia para la vida. Segunda consideración intempestiva, Madrid: Tecnos.

Reich, Wilhelm. (2005). Análisis del carácter, Barcelona: Paidós.

Ruiz, Regis Francisco (Director). (2024). Colón ADN. Su verdadero origen [Pel·lícula documental]. Story Producciones; RTVE.